

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх прав
Факультет № 6
Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни *«Основи правознавства»*
вибірковий компонент
освітньої програми *бакалаврського* рівня вищої освіти

053 Психологія (Практична психологія)
072 Фінанси, банківська справа та страхування

за темою – «Основи кримінального права (заг. част.)»

Харків
2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 8 від 25.09.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 5 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 8 від 22.09.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін (протокол № 8 від 18.08.2023).

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук **О.Є. Железов**.
2. Викладач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук **К.М. Гуртова**.

Рецензенти:

1. Завідувачка кафедри публічного та приватного права Державного біотехнологічного університету кандидат юридичних наук, доктор економічних наук, доцент **Т.В. Дуюнова**.
2. Завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор **О.П. Гетьманець**.

План лекції

- 1.Поняття, принципи, предмет, система кримінального права.
- 2.Злочин: поняття, склад, види та стадії вчинення злочину.
- 3.Кримінальна відповідальність та її підстави. Обставин, що виключають злочинність діяння.
- 4.Поняття покарання та його види. Поняття судимості.

Рекомендована література

Основна

1. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях): навч. посіб./за заг. ред. д-ра юрид. наук., проф. О. М. Литвинова; Литвинов О. М., Житний О. О., Клемпарський М. М. та ін. Харків: МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2016. – С. 328;
2. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / А.М. Ященко, В.Б. Харченко, О.О. Житний та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків: Право, 2019. – С. 480;
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. – С. 428;
4. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова. Харків: Право, 2020. – С. 656;
- 5.Постанови Пленуму Верховного Суду України у справах кримінальної спеціалізації. Харків: Константа, 2018. – С. 320.

Додаткова

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30;
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст.131;
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – № 11-12. – № 13. – Ст.88;
4. Про амністію: Закон України від 05.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – №33. – Ст. 182;
5. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №52. – Ст.455;
6. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7.
7. Ємельянов В. П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : науково-практичний посібник. Харків : Право, 2018. – С.142;
8. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. – С.528;
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст.131;
10. Харь І. О. Суб'єкт злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення. *Юридична наука*. 2017. – № 4. – С.41-60;
11. Харь І. О. Суб'єкт злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2017. – № 2. – С. 99-124.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.

Текст лекції

1. Поняття, джерела, принципи кримінального права.

Кримінальне право — це самостійна, відокремлена від інших галузей права. У той же час вона включає в себе як ознаки, притаманні всім галузям права, так і суто свої, специфічні, властиві тільки цій галузі права, ознаки.

Як правило, *принципи* кримінального права класифікуються на: а) загальноправові, властиві всім галузям права; б) спеціальні (галузеві), властиві тільки кримінальному праву.

До *загальноправових принципів* належать: верховенство права, законність, гуманізм, рівність громадян перед законом, справедливість. Серед *спеціальних принципів* необхідно насамперед виокремити такі: особистий характер відповідальності, відповідальність тільки за наявності вини (цей постулат закріплений у ст. 62 Конституції України), принцип невідворотності кримінальної відповідальності, принцип економії кримінальної репресії та ін.

Джерела кримінального права — це система внутрішніх національних кримінальних законів і міжнародних правових актів, що містять норми кримінального права.

Джерелом, що містить норми прямої дії, є Конституція України. Всі кримінально-правові норми повинні їй відповідати. Якщо ж кримінально-правова норма суперечить Конституції, то вона не має юридичної сили. Відповідно до ст. 8 Конституції України в такому випадку норма Конституції повинна застосовуватися як норма прямої дії. Застосовується конституційна норма і тоді, коли яке-небудь положення, не врегульоване кримінальним законом, але передбачено Конституцією України:

- заборона зворотної дії в часі законів та інших нормативних актів (ч. 1 ст. 58);
- ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ч. 2 ст. 58);
- ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61)

Основним національним джерелом кримінального законодавства є Кримінальний кодекс України, який прийнятий 05.04.01 і набрав чинності з 01.09.01. Він являє собою систематизований законодавчий акт, що складається із Загальної та Особливої частин.

Закони України «Про амністію», «», «».

Міжнародні договори:

- Конвенція про злочини і деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряних суден (1963 р.);
- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (1970 р.);
- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (1971 р.);
- Конвенція про запобігання і покарання за злочини проти осіб, що користуються міжнародним захистом, зокрема дипломатичних агентів (1973 р.);
- Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (1979 р.);
- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 р.);

2.Злочин: поняття, склад, види та стадії вчинення злочину.

Протягом століть людство намагалося дати визначення злочину. Першим на науковому рівні це зробив римський юрист Ульпіан, який пов'язав злочин з «дією, що пов'язана з насильством або обманом». Класичним вважається визначення злочину, що було дано в 1791 р. в КК Франції, потім — у КК Наполеона (1810 р.). Це визначення з різноманітними модифікаціями по суті панує і зараз. Ст. 1 КК Франції говорить: «Злочин — це діяння, що тягне за собою ганебне або болісне покарання». Такого роду визначення називаються нормативними або формальними, оскільки вони не розкривають соціальної

природи злочину. Проте ще видатний учений і криміналіст Чезаре Беккарія відзначав, що злочин — це діяння, що спричиняє шкоду суспільству.

Найбільш рельєфно ця позиція і законодавчо, і теоретично проявилася в нашому праві. У ч. 1 ст. 2 КК України дається таке визначення злочину: «**Злочином** є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». Таким чином, наведене поняття злочину містить вказівку на п'ять обов'язкових його ознак: 1) злочином є тільки діяння (дія або бездіяльність); 2) ця дія може бути вчинена суб'єктом злочину; 3) вона повинна бути винною; 4) зазначена дія має бути суспільно небезпечною; 5) відповідна дія повинна бути передбачена чинним КК. Останнє, крім того, має на увазі, що обов'язковою ознакою злочину є також кримінальна караність. Відсутність хоча б однієї з цих ознак вказує на відсутність злочину.

Суспільна небезпека злочину полягає в тому, що в результаті злочину (дії або бездіяльності) заподіюється істотна шкода (збиток) або ж створюється загроза заподіяння такої шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом. Варто зауважити, що суспільна небезпека як ознака злочину — поняття оцінне, і в законі окреслено лише загально, а його конкретизація надана правозастосувачу. Проте при характеристиці суспільної небезпеки закон виокремлює такі поняття, як характер і ступінь суспільної небезпеки злочину. Ці категорії визначають тяжкість злочину (виходячи насамперед з цінності того блага, об'єкта, на який посягає злочин; тяжкості наслідків, що настають у результаті вчинення злочину; способу дії; мотивів вчиненого; форми і ступеня провини) і відрізняють один злочин від іншого. Дія або бездіяльність, яка хоча б формально має ознаки будь-якого діяння, передбаченого кримінальним законом, але через малозначність не має властивості суспільної небезпеки, не може бути визнана злочином (ч. 2 ст. 2 КК).

Оскільки суспільна небезпека — ознака достатньо невизначена, оцінна, вона повинна бути введена в які-небудь законні (нормативні) рамки. Звідси введення ознаки нормативності (протиправності) у визначенні злочину, що означає: тільки те діяння, що прямо передбачено кримінальним законом як

злочин, може вважатися злочинним. Відсутність у кримінальному законі конкретної норми, що передбачає кримінальну відповідальність за певне діяння, означає, що воно не визнається злочином і не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Таким чином, **протиправність** — це юридичний вираз суспільної небезпеки, це форма вираження суспільної небезпеки в законі.

Винність означає, що кримінальній відповідальності підлягають тільки особи, винні у вчиненні злочину, тобто ті, які навмисно або з необережності вчинили суспільно небезпечні діяння. Діяння може бути суспільно небезпечним, але якщо немає провини, то немає і злочину.

Караність означає, що за будь-який вчинений злочин у законі передбачено конкретний вид і розмір покарання. Проте це не означає, що кожний злочин обов'язково в конкретному випадку тягне за собою застосування покарання.

Вперше в поняття злочину в КК включена ознака суб'єкта злочину, під яким розуміють фізичну осудну особу, що вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК). Суб'єкт, що володіє цими ознаками, носить у теорії і на практиці назву загального суб'єкта злочину. Це поняття введено для того, щоб виділити поняття спеціального суб'єкта злочину.

Склад злочину - це юридичне поняття і юридичне визначення окремого злочину, єдність та сукупність всіх його ознак.

1. Об'єкт злочину - ті ознаки, які характеризують злочин з боку його суспільної спрямованості на заподіяння шкоди в сфері відповідних суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом.

Ознаками об'єкту злочину є:

а) **важливість** та цінність суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону;

б) **тяжкість** заподіюваної злочином шкоди в сфері цих суспільних відносин - пошкодженість, вразливість об'єкта;

в) **предмет** - матеріальна річ, злочинним впливом на яку заподіюється суспільно небезпечна шкода в сфері тих суспільних відносин, що існують з приводу цієї речі.

2. Об'єктивна сторона злочину - це ознаки, які характеризують зовнішній прояв злочину, ті зміни в оточуючому суспільному середовищі, які призводять вчинення злочину, а також саме діяння, подію вчинення злочину.

Такими ознаками є:

а) **дія** - тобто суспільно значима поведінка особи, яка складається з рухів, а також використання машин, механізмів, властивостей речовин (отрути, зброї та ін.), температури, фізіологічних процесів і т.ін.;

б) **бездіяльність** - тобто невиконання особою своїх юридичних обов'язків;

в) **злочинні наслідки** - ті наслідки, які мають характер суспільно небезпечної шкоди і мають вид порушення чи знищення суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом;

г) **причинний зв'язок** - між дією чи бездіяльністю і тими злочинними наслідками, які настали;

д) **місце, час, спосіб, обстановка** вчинення злочину та використані для вчинення злочину знаряддя.

3. Суб'єкт злочину - це ознаки, які характеризують автора злочину:

а) **фізична особа** - тільки фізичні особи визначаються суб'єктами злочину, оскільки лише вони є кримінально відповідальними;

б) **вік особи** - досягнення встановленого кримінальним законом віку, з якого починається кримінальна відповідальність :

- загальна дієздатність - з 16 років;
- виключна дієздатність - з 14 років;
- особлива дієздатність - з 18 років;

в) **осудність** - здатність особи усвідомлювати та оцінювати суспільне значення своєї дії чи бездіяльності або керувати ними;

г) **спеціальні ознаки суб'єкта (спеціальний суб'єкт):**

- громадянство;

- посадова особа;
- військовослужбовець;
- фах;
- рецидивіст;
- особа, що відбуває покарання у вигляді позбавлення волі;
- особа, що підлягає призову на строкову військову службу;
- працівник транспорту;
- член виборчої комісії;
- родинні відносини (батьки, діти).

4. **Суб'єктивна сторона** - це ознаки, які характеризують злочин з його внутрішнього боку:

- а) **умисел** - вчинення злочину навмисно;
- б) **необережність** - вчинення злочину необережно;
- в) **мотив злочину** - внутрішні спонукання, які є усвідомленою дійсною чи гаданою потребою;
- г) **мета злочину** - ідеальні зміни в оточенні суб'єкта, яких він намагається досягти вчиненням злочину;
- д) **емоції** - почуття та переживання суб'єкта під час вчинення злочину.

Усі інші види правопорушень відповідно до чинного законодавства називаються адміністративними, дисциплінарними проступками і цивільними протиправними діями. Зазначені правопорушення мають менший ступінь суспільної небезпеки, ніж злочин.

Серед загальних положень нового Кримінального кодексу привертає увагу законодавче вирішення питання про класифікацію злочинів залежно від ступеня важкості, що до цього часу в законі мало половинчате вирішення (за цим критерієм КК 1960 р. виділяв тяжкі злочини (ст. 7-1) і злочини, що не представляють великої суспільної небезпеки (ст. 51). Відповідно до нового КК злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі й особливо тяжкі (ст. 12 КК).

Злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання (ч. 2 ст. 12 КК).

Злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ч. 3 ст. 12 КК).

Тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше десяти років (ч. 4 ст. 12 КК).

Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі.

Звичайно, коли йдеться про злочин, мається на увазі його кінцева стадія, тобто в діях особи є всі ознаки складу злочину. Проте життя набагато складніше і задуманий особою злочин може бути усічений на певному етапі. Наприклад, злодій, що намагався проникнути в квартиру, був затриманий, убивця, стріляючи в жертву, лише ранить її і т. ін. Тому питання про відповідальність виникає не тільки при закінченому злочині, але й при підготовці до злочину, спробі його вчинити. У зв'язку з цим і постає питання про стадії вчинення злочину, під якими розуміють певні етапи підготовки і здійснення навмисного злочину, що відрізняються між собою за характером вчинених дій і за моментом припинення злочинної діяльності.

Чинне кримінальне законодавство виокремлює *три основні стадії* (етапи) навмисної злочинної діяльності: 1) готування до злочину; 2) замах на злочин; 3) закінчений злочин.

Готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину (ст. 14 КК). Інакше кажучи, готування — це умисне створення умов для вчинення злочину.

Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі особи (ч. 1 ст. 15 КК). Таким

чином, при замаху на злочин об'єкт злочину ставиться вже в реальну, безпосередню загрозу заподіяння йому шкоди. Саме цією ознакою замах відрізняється від готування до злочину, де (на відміну від замаху) ще тільки створюються умови вчинення злочину.

Закінчений злочин має місце там, де діями особи виконані всі ознаки складу злочину, визначені в законі (ч. 1 ст. 13 УК). Інакше кажучи, у поведінці особи є всі ознаки об'єктивної і суб'єктивної сторони злочину — чого бажав, до чого прагнув, того і досяг.

Залежно від моменту закінчення злочину, ознаки якого визначені в диспозиції Особливої частини КК, розрізняють три види закінчених злочинів: а) закінчений злочин із формальним складом; б) закінчений злочин із матеріальним складом; в) закінчений злочин з усіченим складом.

Злочин з формальним складом визнається закінченим з моменту вчинення самого діяння.

Злочин з матеріальним складом вважається закінченим, коли наступив зазначений у диспозиції статті КК наслідок.

Злочин з усіченим складом має місце там, де закон «переносить» момент закінчення злочину на стадію готування або замаху. Наприклад, відповідно до ст. 114 КК («Шпигунство») злочин визнається закінченим не тільки при передачі відомостей, що становлять державну таємницю, але вже і при їх збиранні.

3.Кримінальна відповідальність та її підстави. Обставин, що виключають злочинність діяння.

Кримінальна відповідальність — це правова оцінка державою в особі уповноважених органів злочинного діяння.

Цей вид відповідальності передбачає, з одного боку, обов'язки особи нести відповідальність за свої дії перед державою (суб'єктивна сторона відповідальності), з іншого, — претерплювання такою особою певних обмежень за вчинене (об'єктивна, зовнішня сторона відповідальності).

Іноді в літературі можна зустріти твердження про те, що кримінальна відповідальність рівнозначна покаранню. Проте в ст. 2 КК говориться окремо про кримінальну відповідальність і покарання. Тому не можна ставити знак рівності між цими поняттями. Покарання — це лише одна з форм реалізації кримінальної відповідальності, але далеко не єдина.

Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбачений кримінальним законом (ч. 1 ст. 2 КК). Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений за думки, переконання, бажання, настрої, спонукання, що не були виражені в конкретному акті суспільно небезпечної поведінки.

Ступінь провини — це категорія кількісна. Вона визначає тяжкість вчиненого злочинного діяння.

Підсумовуючи сказане, зазначимо:

- підставою кримінальної відповідальності є склад злочину;
- склад злочину завжди конкретний, немає складу злочину взагалі (є склад крадіжки, грабежу і т. д.);
- склад злочину завжди знаходить свій вираз у кваліфікації злочину. Встановлюється нібито низка між діянням і тим складом, ознаки якого описані в кримінальному законі. Причому правильна кваліфікація — це не тільки правова, але й моральна оцінка діяння, найважливіша умова дотримання законності;
- елементами складу злочину є: а) об'єкт злочину; б) об'єктивна сторона злочину; в) суб'єкт злочину; г) суб'єктивна сторона злочину;
- відсутність у діянні хоча б одного з названих елементів складу злочину виключає кримінальну відповідальність;

Слід зазначити, що закон вказує і на ряд інших конкретних обставин, що *виключають злочинність діяння*, а значить і кримінальну відповідальність. Йдеться про ті випадки, коли особою вчиняється вчинок, що зовнішньо нагадує собою злочинне діяння. Наприклад, громадянин, захищаючи своє життя, вбиває

злочинця, що напав на нього; працівник міліції, затримуючи злочинця, застосовує до нього певне насильство і т. д.

Проте закон не визнає їх злочинами, і більше того, вважає суспільно корисними або, принаймні, прийнятними діями. До таких належать:

- Необхідна оборона (ст. 36 КК);
- Затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК);
- Крайня необхідність (ст. 39 КК);
- Фізичний або психічний примус (ст. 40 КК);
- Виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК);
- Діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК);

Виконання спеціального завдання з попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної

4.Поняття покарання, його види та система. Поняття судимості.

Покарання повинно застосовуватися лише тоді, коли вичерпані всі інші заходи впливу. Адже ще ніхто не довів, що таке покарання: добро чи зло?! Мабуть одне й друге одночасно. Усе залежить від того, в якому плані його розглядати та в яке співвідношення ставити його з іншими соціальними цінностями.

Що собою являє покарання та які його ознаки? У ч. 1 ст. 50 Кримінального кодексу України говориться: «*Покарання є примусовим заходом, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого*».

Таким чином, основними *ознаками* покарання є те, що:

- покарання — це насамперед захід державного примусу;
- покарання — це міра, що призначається лише за злочин;
- покарання застосовується лише за вироком суду (ст. 2 КК);
- покарання — це кара за злочин, який учинила особа.

У ч. 2 ст. 50 КК прямо зазначено, що покарання є не тільки карою.

Отже, воно є і кара. Це головна сутнісна ознака покарання, якої не мають жодні інші заходи державного примусу;

- у покаранні виражена негативна оцінка як злочину, так і особи, що його вчинила. Покарання констатує негативну оцінку з боку держави як злочинного діяння, так і самого засудженого.

У застосуванні покарання завжди треба виходити з двох основних напрямів у кримінальній політиці: застосування суворих заходів покарання до осіб, що вчинили тяжкі злочини і рецидивістів; застосування більш м'яких покарань, тобто покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства, або навіть умовних покарань, а іноді і звільнення від покарання осіб, які вчинили злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки, тобто менш тяжкі, або вперше. Зміст цих двох основних напрямів і повинен визначати каральну політику наших судових органів.

Покарання, передбачені в КК, утворюють певну систему.

Система покарань — це встановлений кримінальним законом, обов'язковий для суду, вичерпний перелік покарань, які розташовані у певному порядку і перебувають у певному співвідношенні між собою.

Згідно з чинним законодавством до осіб, що визнані винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань (ст. 51 КК): штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; суспільні роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; утримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі.

За способом (порядком) їх призначення покарання поділяються на три групи, що прямо передбачено ст. 52 КК: *основні; додаткові; так звані змішані.*

Основні покарання — це ті покарання, що призначаються як головні, самостійні покарання і не можуть бути призначені як додаткові до інших видів покарань. Згідно з чинним законодавством до них належать: суспільні роботи;

службові обмеження для військовослужбовців; арешт; обмеження свободи; направлення в дисциплінарний батальйон військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі.

Додаткові покарання — це такі покарання, що не можуть призначатися самостійно, а тільки як доповнення до основних. До додаткових покарань належать: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; конфіскація майна.

Покарання, що можуть фігурувати і як основні, і як додаткові до основних, називаються змішаними. До їх числа належать: штраф; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 3 ст. 52 КК).

Розглянемо детальніше перелічені **види** покарань:

Штраф — це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, встановлених Особливою частиною КК (ст. 53). Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину і з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини КК не передбачено вищий розмір штрафу. Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, якщо він спеціально передбачений у санкції статті Особливої частини КК.

У разі неможливості сплатити штраф, суд може замінити несплачену суму штрафу покаранням у вигляді суспільних робіт з розрахунку 10 годин суспільних робіт за один встановлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або виправними роботами з розрахунку один місяць виправних робіт за чотири встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше ніж два роки.

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу може бути застосоване за вироком суду щодо осіб, засуджених за тяжкий або особливо тяжкий злочин (ст. 54 КК).

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від одного до трьох років. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю як додаткове покарання може бути призначено й у випадках, якщо воно не передбачено в санкції статті Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру посадового злочину, зв'язку із заняттям певною діяльністю, особистості засудженого та інших обставин справи суд знайде неможливим збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК).

Суспільні роботи виконуються засудженим у вільний від роботи або навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування (ст. 56 КК). Такі роботи встановлюються на строк від 60 до 240 годин і відбуваються не більше чотирьох годин на день.

Суспільні роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, що досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

Виправні роботи (ст. 57 КК). Покарання у вигляді виправних робіт встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. З суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться утримання в прибуток держави в розмірі, установленому вироком суду, у межах від 10 до 20 відсотків.

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок і жінок, що перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, осіб, що не досягли шістнадцятирічного віку, і до тих, хто досяг пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК). Покарання у вигляді службового обмеження застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК, а також у випадках, якщо суд, з огляду на обставини справи й особистість засудженого, знайде

можливим замість обмеження свободи або позбавлення волі на строк не більше ніж два роки призначити службове обмеження на той же строк.

З суми грошового утримання засудженого до службового обмеження провадиться утримання в прибуток держави в розмірі, встановленому вироком суду, у межах від 10 до 20 відсотків. Під час відбування цього покарання засуджений не може бути підвищений у посаді, військовому званні, а строк покарання не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання.

Конфіскація майна (ст. 59 КК). Покарання у вигляді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, що є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити конфісковані предмети.

Конфіскація майна встановлюється за тяжкі й особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена тільки у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК.

Арешт (ст. 60 КК). Покарання у вигляді арешту полягає в утриманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті.

Арешт не застосовується до осіб у віці до шістнадцяти років, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до семи років.

Обмеження волі (ст. 61 КК). Покарання у вигляді обмеження волі полягає в утриманні особи в кримінально-виправних закладах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років.

Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, до військовослужбовців строкової служби та інвалідів першої і другої груп.

Утримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК).

Покарання у вигляді утримання в дисциплінарному батальйоні призначається військовослужбовцям строкової служби на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК, а також коли суд, з огляду на обставини справи й особистість засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше ніж два роки на направлення в дисциплінарний батальйон на той же строк.

Утримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців замість позбавлення волі не може застосовуватися до осіб, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК). Покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк полягає в ізоляції засудженого і поміщенні його на певний строк у кримінально-виконавчий заклад. Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років.

Довічне позбавлення волі (ст. 64 КК). Встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується тільки у випадках, спеціально передбачених КК, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк.

Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, які скоїли злочин у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, які були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку

Судимість — це особливий правовий стан особи, який виникає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком щодо неї, яким вона засуджується до певного покарання, і пов'язаний з настанням для цієї особи певних негативних правових наслідків.

Стан судимості закінчується її погашенням або зняттям.

Інституту судимості присвячений розділ XIII Загальної частини КК (ст. 88-91).

Так, наявність у особи судимості є перешкодою для обіймання нею певних посад і заняття певними видами діяльності. Судимість не дозволяє особі бути

суддею, нотаріусом, судовим експертом, адвокатом, співробітником прокуратури, служби безпеки, міліції тощо.